

Història comparada de l'associacionisme cultural, en el XII congrés dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

Reflexions de Pere Baltà a recer del congrés "Associacionimse cultural: entre el mosaic i les xarxes"

Article publicat originalment a la revista Tornaveu el 17 de novembre de 2020.

<https://www.tornaveu.cat/opinio/5354/historia-comparada-de-lassociacionisme-cultural-en-el-xii-congres-dels-centres-destudis-de>

Pere Baltà és escriptor i periodista, estudiós de la cultura popular i president de la Fundació Paco Candel



La coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana l'encertà en convocar a congrés els estudiosos de l'associacionisme cultural. Calia un exercici d'associacionisme comparat que s'ha produït amb el suport de l'Institut Ramon Muntaner, la Universitat Rovira i Virgili i el Centre de Lectura de Reus, malgrat que la pandèmia que patim obligà que l'esdeveniment se celebrés virtualment.

Sembla que haurem d'anar-nos acostumant. Vaig exposar una de les ponències i confesso que no és el mateix parlar davant d'un auditori convencional, com fer-ho a l'objectiu de l'ordinador que, com un mirall, et torna en pantalla la teva pròpia imatge. Prefereixo copsar directament el grau d'interès d'un auditori amb el qual pots interactuar. No obstant això, la

situació aconsella practicar amb l'ordinador per treure el millor profit de les possibilitats que aporta Internet.

Hem d'agrair als organitzadors la convocatòria d'aquest congrés, sobretot perquè han estat capaços de reunir un ampli ventall de ponents que fèiem la guerra pel nostre compta, sovint investigant realitats complementàries. Aquest fet es va fer evident en la dimensió territorial. Ho vaig comprovar en diferents ponències, però molt especialment en la del professor **Antonio Ariño** (UV), bon coneixedor de la cultura popular valenciana, amb qui els organitzadors em van contraposar –com qui diu i valgui la ironia-- per comparar la Catalunya del Sud i la València del Nord. El contrast també es produí quan Manuel Santana de la Universitat de les Illes Balears va descriure la realitat associativa mallorquina amb notòria abundància de societats de socors mutus, que també eren aquí rere les societats corals. Ja en la conferència inaugural es produí un clar contrast entre la sociabilitat descrita per **Ramon Arnabat** (URV) i **Maria Zozaya-Montes** (Universidade de Évora) en descriure'ns els casinos elitistes espanyols –fins i tot el prestigiós Ateneo Cinético Literario de Madrid-, tan lluny dels nostres ateneus i casinos populars interclassistes.

Diferent, però més complementari amb lo nostre és el cas de les dues societats musicals de Llíria, entre les més prestigioses del País Valencià, cosa que té molt de mèrit en una terra de molts i bons músics. **Elvira Asensi** (UV), juntament amb el professor de la URV Xavier Ferré (Centre de Lectura de Reus) van plantejar la qüestió de la identitat. Aquí és on ens vam preguntar: per què a València bandes de música i a Catalunya corals i ateneus? La cabussada de **David Cao** (UB) en l'agitat mar del segle XIX aconsella estudiar cas per cas, malgrat que vam començar a veure un entrellat que caldrà aprofundir. El relat d'algunes comunicacions, els debats posteriors a les ponències i el col·loqui de cloenda del congrés, van contribuir a posar llum a la foscor que, fins fa escasses dècades, mantenia la cultura popular en una injusta marginació acadèmica i una "*regionalización*" que havia imposat la dictadura. La CCEPC acaba de contribuir a trencar les barreres d'aquell confinament comunicant entre si estudiosos dels diferents territoris.

Constato la presència majoritària de professors universitaris entre els ponents del Congrés. Fins no fa gaire eren molt pocs els que s'havien ocupat seriosament de la cultura popular (tan pocs que els seus noms fàcilment es recorden: Termes, Solà...) S'ha produït un significatiu canvi d'actitud. Ho constato recordant que no va ser gens fàcil vincular la Universitat al Congrés de Cultura Popular i Tradicional, que –amb 280 comunicacions i quasi tres milers de participants- desbordà la capacitat del Palau de Congressos de la Fira de Barcelona, forçant la celebració d'una vintena d'àmbits arreu de Catalunya, per acabar al cap d'un any fent la cloenda a Girona; precisament quan n'era alcalde en Joaquim Nadal qui -en presentar ara la

meva ponència-, accentuà el fet que fos el ponent de més edat. Em va semblar un elogi, no pels vuitanta anys ja complerts, sinó perquè precisament –han passat quatre dècades- des de la tardor del 1980, quan m'ocupava de la redacció del Pla de Dinamització del Servei de Promoció Cultural que incloïa el ja referit congrés, que se celebrà entre el desembre de 1981 i 1982.

L'any següent, celebràvem a Reus el tercer Congrés d'Ateneus, després del lapsus de setanta anys transcorreguts des del segon a Vilanova el 1913. Els anys possibiliten l'amplitud de la memòria. No sóc l'únic per qui han passat: un altre àmbit del congrés el presidia **Lluís Miquel Pérez**, que el 1983 era el jove secretari del Centre de Lectura i n'és actualment el president. El cito -com a Nadal- fent evidència de la decisiva aportació de l'associacionisme a la transició que precedí la democràcia. Ambdós van ser alcaldes de les respectives ciutats i han contribuït al parlamentarisme brillantment. En el context de la meua intervenció vaig afirmar que les associacions culturals havien estat escola i camí d'innombrables vocacions de servei públic. Podria posar molts altres exemples que ho demostren a bastament.

Aquell pla de dinamització al que m'he referit va ser desenvolupat entre el 1980 i el 1985. També vam convocar a congrés l'excursionisme a fi de remarcar els seus orígens culturals, regidors i activistes van ser cridats a reflexionar en el marc d'unes Jornades d'Estudi de la Problemàtica Cultural, els cors de Clavé van celebrar el seu primer congrés en el marc d'una multitudinària Expocultura, les agrupacions dramàtiques van celebrar congrés a Igualada el 1985, el mateix any en què es feia un acurat debat en el Centre Cultural de Terrassa entorn de la dinamització de les àrees urbanes de nova creació... Aquells congressos van generar la convocatòria del II Congrés de Cultura Popular i Tradicional, celebrat el 1995. Em van fer pronunciar la conferència inaugural en el carismàtic Teatre Metropol de Tarragona, seu d'un antic patronat obrer. Quasi una dècada després: els Debats al Territori impulsats per les federacions de cors claverians, d'Ateneus, del Teatre Amateur i dels Clubs Unesco van posar les bases de l'Ens de l'Associacionisme Cultural. Tots són a l'origen del congrés que ha convocat la CCEPC –i van dotze!- i dels sis que ha celebrat la Federació d'Ateneus o del que convocà l'Ens entre el 2007 i el 2008, afirmant-se en la necessària independència respecte de l'administració pública.

En la meua intervenció vaig referir-me a la investigació de la realitat cultural que existia a Catalunya quan es va superar l'opressió de la dictadura. Les respostes a més de 50 preguntes dirigides als 937 ajuntaments van ser la base de l'Atlas Cultural de Catalunya, que va ser exposat a l'Expocultura/1984, comarca per comarca, poble per poble. Era la demostració palpable que tots plegats –associacions i activistes- havíem constituït la “generació del silenci”, com ens la definí Manuel Cubeles, una cita obligada ara que se celebra el seu centenari. Un

segle abans que ell nasqués, a la Poble de Segur naixia el Comú de Particulars que ha esdevingut l'ateneu més antic de l'Estat. Naixia contra el caciquisme, però de seguida va connectar amb les idees de la Il·lustració, que aviat va escampar per Catalunya **Josep Anselm Clavé**, burlant la prohibició de crear societats obreres, impulsant a casa nostra la societat avançada que s'estava desenvolupant al nord dels Pirineus. Vet aquí com durant dos segles l'associacionisme ha configurat un model de societat fonamentat en la universalització de la cultura.